

УДК: 792.03.027(477.54-25) “1925/1935”

ORCID ID: 0000-0002-8474-2655

Губрій Н. В.

Київський національний університет театру, кіно і телебачення
імені І. Карпенка-Карого

На шляхах режисерського становлення: Михайло Верхацький і харківська театральна школа (1925–1935)

АНОТАЦІЯ

Губрій Н. В. ■ На шляхах режисерського становлення: Михайло Верхацький і харківська театральна школа (1925–1935). ■ Стаття є спробою розглянути процес професійного становлення відомого режисера, педагога, історика і теоретика театру М. Верхацького у Харківському музично-драматичному інституті (1925–1933), у театрі «Березіль» (1929–1933), у Харківському музично-театральному технікумі (1933–1935). При цьому акцентуються особливості навчально-виховного процесу Харківського музично-драматичного інституту другої половини 1920-х – першої половини 1930-х років, зокрема, вплив Леся Курбаса і його учнів на формування театральної освіти у Харкові. Охарактеризовано ключові моменти діяльності митця під час навчання в інституті та праці у «Березолі», які суттєво вплинули на формування його мистецького світогляду. Поіменно встановлено однокрупників М. Верхацького, склад виконавців та репертуар навчального театру «Молодар». Виявлено факт режисерської праці М. Верхацького у театрі «Веселий пролетар» і у Харківському ТЮГу, що є характерною рисою березільської школи.

■ **Ключові слова:** Михайло Верхацький, Харківський музично-драматичний інститут, театр «Березіль», Харківський музично-театральний технікум.

АННОТАЦІЯ

Губрій Н. В. ■ На путях режисерського становлення: Михаил Верхацкий и харьковская театральная школа (1925–1935). ■ Стаття являється попиткою рассмотреть процесс профессионального становления из-

вестного режиссера, педагога, историка и теоретика театра М. Верхацкого в Харьковском музыкально-драматическом институте (1925–1933), в театре «Березиль» (1929–1933), в Харьковском музыкально-театральном техникуме (1933–1935). При этом акцентируются особенности учебно-воспитательного процесса Харьковского музыкально-драматического института второй половины 1920-х – первой половины 1930-х годов, в частности, влияние Леся Курбаса и его учеников на формирование театрального образования в Харькове. Охарактеризованы ключевые моменты деятельности М. Верхацкого во время учебы в институте и работы в «Березоле», которые существенно повлияли на формирование его художественного мировоззрения. Установлены имена одноклассников М. Верхацкого, состав исполнителей и репертуар учебного театра «Молодар». Выявлен факт режиссерской работы М. Верхацкого в театре «Веселый пролетарий» и в Харьковском ГЮЗе, что является характерной чертой березильской школы.

■ **Ключевые слова:** Михаил Верхацкий, Харьковский музыкально-драматический институт, театр «Березиль», Харьковский музыкально-театральный техникум.

ABSTRACT

Hubriy Natalya ■ At the ways of becoming a stage director : Mykhaylo Verhatsky and the theatrical school of Kharkiv (1925–1935).

Objects and novelty of the article. This article is the attempt for the first time to explore the features and the stages of professional evolution of famous director, teacher and theater critic M. Verkhatsky in the Kharkov period: in the Kharkiv Music and Drama Institute in 1925–1933, “Berezil” theatre (1929–1933) and Kharkiv Music and Theater College (1933–1935). At the same time, the features of educational process in Kharkiv Music and Drama Institute of the second half of the 1920-s and the first half of the 1930-s are focused here, in particular, the influence of Les` Kurbas and his students on the formation of theatre education in Kharkiv.

Research methodology based on historical and comparing methods, which allow to research features of M. Verkhatsky` artistic formation in Kharkiv period of his life (1925–1935).

Topicality of the research. Mikhail Verkhatsky is one of the prominent figures in the history of the Ukrainian theater of the twentieth century: a director, historian and theoretician of the theater, a theater teacher. However, the

Kharkiv period of his studies and creativity (1925–1935) remains completely unexplored. Although, during this time, the artist studied at the Kharkiv Music and Drama Institute (1925–1930, 1930–1933) worked and perfected in the theater “Berezil” (1929–1933), was artistic director of the Kharkov theater of young spectator (1932–1933), taught and headed the Kharkiv Music and Theater College (1933–1935). Consequently, the relevance of the study is due to the need to reveal and characterize the main areas of creative and pedagogical activity of M. Verkhatsky in the Kharkiv period, which was decisive in the choice of further professional guidelines.

Results. During his studies at the institute, M. Verkhatsky studied the following disciplines: directing, actor education, actor’s art, biomechanics, mimodrama, revruh, dance, voice, make-up, stage design, psychophysiology, drama, the history of the theater, the history of arts, artistic reading, listening to music, German language, phonetics, specialty hygiene, political economy, historical materialism.

The theater “Berezil”, which moved to Kharkiv in 1926, participated in many pedagogical work ; G. Ignatovich (Dean in 1929–1934), B. Tyagnon, V. Meller, V. Vasilko, L. Gakkebusch, L. Dubovik, D. Vlasyuk, M. Krushelnytsky and others made a special contribution to the development of the Musical and Drama Institute.

M. Verkhatsky enjoys performances of “Berezil”; at the same time, the upbringing of his artistic taste begins, his ideas about the tasks of theatrical art, which will help him later to become a member of the theater, takes forme. In the theater “Berezil” the artist studied with B. Balaban, V. Voronov, L. Dubovik and V. Sklyarenko.

Among the innovations in the institute is the O. Biletsky’s seminar on the history of theater and the practical lessons with L. Kurbas. We also learn about the creation of a research laboratory, the functions of which were implemented in four sections: the study of the viewer (Prof. Chuchmaryov), the socialist education (Svetich), the artistic collective reading (D. Grudyna), as well as the section which was called “Philosophy, sociologics” (Kruchinin).

Obviously, the opportunity to be a participant in the dramatic process of “Berezil”, to communicate with talented artists, and especially with Kurbas, could not but affect to the personality of M. Verkhatsky and his subsequent destiny. With regard to training, there was almost no time for him, and this fact could not be ignored by his teachers as evidenced by one of the protocols of the institute. However, the interest of the artist in pedagogy involves attempts to move forward

in this sense, and it is for this purpose that, apparently, M. Verhatsky after graduating from the Institute in 1930, continued his studies and entered the postgraduate study at the Kharkiv Music and Drama Institute (1930–1933).

M. Verkhats'kyi did not limit himself to pedagogical work, and in the theater season of 1932–1933 he headed the Kharkiv Theater of Young spectators, and at the same time he worked as a director of the “Merry Proletarian” Theater – the fact that is the characteristic feature of the “Berezil” school. As both the “Merry Proletarian” and the Kharkiv Theater of Young spectators are essentially the product of the “Berezil”, it is not surprising that such a person as M. Verhatsky continues creative work in these theaters.

After the arrest of Kurbas, according to M. Verkhatsky, he left the theater “Berezil” on his own accord, but continued to teach at the Theater Technical School, and stayed in Kharkiv until 1935, when he was appointed artistic director of the Dnipropetrovsk Mobile Theater of the Ukrainian drama, where he worked within one year.

Conclusions. Kharkiv Music and Drama Institute and Kharkiv period of “Berezil” have had large influence on the evolution of M. Verkhatsky – a stage director and a teacher. Moreover, his Kharkiv period become determinative for choice of his professional and artistic markers, which he was faithful for all life. Improvement pedagogical talent M. Verkhatsky takes place outside of Ukraine. He had to live in Uzbekistan in 1936–1952. The fact that M. Verkhatsky was one of initiators of creating Tashkent Theater Institute, and became its firstrector, speaks for itself.

Researching of the professional evolution M. Verkhatsky in Kharkiv Music and Drama Institute, “Berezil” theatre and other theater and educational institutions of Kharkov in the period between second half of the 1920’s and the first half of the 1930’s is of great significance for historians of the Ukrainian theater as a whole, including researchers of Ukrainian theater education.

Key words: Mykhaylo Verhatsky, Kharkiv Music and Drama Institute, “Berezil” Theater, Kharkiv Music and Theater College.

Постановка проблеми: Михайло Верхацький – одна з видатних постатей в історії українського театру ХХ століття: режисер, історик і теоретик театру, театральний педагог. Однак харківський період його навчання і творчості (1925–1935) залишається цілком недослі-

дженням, хоча упродовж цього часу митець навчався у Харківському музично-драматичному інституті (1925–1930, 1930–1933), працював та вдосконалювався у театрі «Березіль» (1929–1933), був художнім керівником Харківського театру юного глядача (1932–1933), очолював Харківський музично-театральний технікум та викладав (1933–1935). Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю розкрити та охарактеризувати основні напрямки творчої та педагогічної діяльності М. Верхацького у харківський період, який був визначальним у виборі подальших професійних орієнтирів.

Останні дослідження та публікації. Довгий час творча діяльність М. Верхацького спеціально не досліджувалась. Лише 2002 р. його учні видали книжку «Михайло Верхацький. 100» [12], де зібрані статті, присвячені діяльності театру «Березіль» та творчості Леся Курбаса, листування з В. Чистяковою, В. Васильком, а також спогади Ю. Богдашевського, В. Кісіна, М. Мерзлікіна, М. Мартона, В. Басенка та інших про вчителя. У 2010 р. було надруковано статтю Василя Вітра «Педагогічна майстерність М. Верхацького: режисерський аспект» [5], в якій вперше розглядаються його педагогічні принципи.

Мета статті – охарактеризувати етапи професійного становлення М. Верхацького у Харківському музично-драматичному інституті (1925–1933), у театрі «Березіль» (1929–1933), у Харківському музично-театральному технікумі (1933–1935).

Виклад основного матеріалу дослідження. Михайло Верхацький – режисер, історик і теоретик театру, театральний педагог, чие творче становлення важко уявити поза театральним простором Харкова другої половини 1920-х – першої половини 1930-х років. Учень відомого березільця Ю. Богдашевський писав: «Михайло Полієвкович любив Харків, знав його, як ніхто і, мабуть, недаремно подейкували друзі, що юнак міг напам'ять назвати мало не всі номери телефонів цього столичного міста. Але Харків для молодого березільця уособлювався в трьох іпостасях: Микола Хвильовий, Микола Кулішта, звичайно ж, Лесь Курбас» [1, с. 179].

1925 р. М. Верхацький вступає до Харківського музично-драматичного інституту. Навчальний заклад був заснований у 1923 р. на базі Музичного інституту. За словами театрознавця Г. Ботунової, до фа-

культету сценічних мистецтв входили драматичний, хореографічний та кінематографічний відділи [2]. В інституті працювали видатні діячі театрального мистецтва І. Мар'яненко, І. Туркельтауб, І. Юхименко, Й. Шевченко, М. Карлаш, Б. Лезін, О. Менес та інші. Якщо звернутись до спогадів колишнього студента, згодом – відомого театрального педагога В. Галицького, то він згадував: «Муздрамин помещался тогда на улице Свердлова и представлял собой не очень органичное соединение консерватории с театральным институтом. <...> Неширокая деревянная лестница вела на второй этаж, там располагались “театралы”. Первый этаж занимали консерваторцы, а в подвале находился студенческий буфет, где бутерброды с повидлом и салат “оливье” из картошки были верхом роскоши» [6, с. 172].

Діяльність «спеціальної комісії» (у складі ректора Д. Грудини, проректора Я. Розентштейна, керуючого музичними класами С. Дрімцова та представників діючого профкому), основним завданням якої було виявити та проаналізувати стан підготовки студентів, свідчить про високу вимогливість. Комісія розподілила студентів на вісім категорій. Найперше, йшлося про тих, хто підлягав виключенню з інституту. Другу групу склали студенти, яким запропоновано змінити фах. Окремих осіб знову зарахували на перший курс. Ще була група, яку зарахували на другий курс з умовою «погасити академічну заборгованість деяких студентів», а інших перевели на другий курс «сказати б безумовно». Те саме стосується студентів сьомої та восьмої категорій, яких зараховували на третій курс, умовно або безумовно. Познайомитись з цією інформацією дозволяє знайдений «Протокол Харківського музично-драматичного інституту від 9 липня 1926 року» [15, с. 2–3]. На жаль, ця інформація не дозволяє зрозуміти, до якого саме факультету належав той чи інший студент.

Що стосується студента М. Верхацького, то його зарахували на другий курс умовно. За допомогою архівних матеріалів нам вдалося поіменно встановити другокурсників, які навчалися поряд з ним – С. Верхацький, К. Познанська, Д. Петров, І. Падалко, І. Гуфельд, О. Козицька, С. Макаренко, О. Риманів, Г. Завгородній, В. Богданович, О. Брижаха, З. Заграничний, Д. Клебанов, С. Файнтух, А. Білокопитів, Беккер, Ватрах, Г. Гельфандбейн, Б. Геккер, Л. Житомирський,

Лейбова, І. Мацегора, Острін, Г. Петрова, А. Синельників, В. Шехтер, В. Алешін, М. Веселов, Г. Грюнфельд, Г. Давидів, К. Добровольська, О. Димніч, В. Забайкалова, К. Коваленко, Я. Ліщанський, Г. Гармаш, Ю. Мейтус, Д. Житомирський, Т. Шутенко, Г. Сластіонов, Бродська, Бикасів, Бем, Ваневська, Веронель, Гутман, Л. Гуревич, Генесіна, Є. Гінзбург, Говорчук, Гільман, Дикий, Зеленська, М. Звягінцев, Л. Куриленко, Р. Коган, Качер, Кореняк, Кулисич, Королькова, Коробкіна, Левенберг, Лікстанова, Мурісон, Мексіна, Нахмансон, Назарова, Нис, Оробченко, Піскарева, Перлін, Поляков, Райкін, Рагозіна, Радченко, Рожавська, Ривкінд, Сімонова, Седих, Фрейман, К. Філіпова, Хесіна, Н. Цапосник, Шмерлінг.

Очевидно, що у цьому списку мова йде про рідного брата М. Верхацького, актора Сергія Верхацького; художника Івана Падалка; відомого хорового диригента Олександра Брижаху (репресований 1938 р.); знаного композитора і викладача консерваторії Дмитра Клебанова, композитора Соломона Файнтуха; письменника, критика та есеїста Григорія Гельфандбейна, який багато років керував літературною студією ХТЗ; славетного композитора Юлія Мейтуса; московського музикознавця Данієля Житомирського; композитора Таїсію Шутенко [15, с. 4–13].

Збережений в архівах диплом М. Верхацького свідчить про те, що він вивчав такі дисципліни: режисуру, систему виховання актора, мистецтво актора, біомеханіку, мімодраму, реврух, танок, постановку голосу, грим, оформлення сцени, психофізіологію, драматургію, історію театру, історію мистецтв, художнє читання, слухання музики, німецьку мову, фонетику, спеціальну гігієну, політекономію, історичний матеріалізм [9].

Привертає увагу той факт, що у засіданнях всіх кафедр брали участь і студенти, тим самим активно впливаючи на навчальний процес інституту. Власне, про це свідчить ще один архівний документ: «Засідання сценарно-режисерської предметової комісії ХМДІ від 30.11.1926 року» [16, с. 38–39]. Серед учасників ми бачимо викладачів: С. Бондарчука, І. Юхименка, М. Вороного, Й. Шевченка, Б. Лезін, Кірова, Лачинова, а також і студентів – М. Верхацького, Підгорного, Крупко, Касилевича, Семенуку, І. Гуфельд, П. Могили, Макара-

ченка. Головував на цьому засіданні С. Бондарчук, а секретарем був М. Верхацький, який, крім усього, вимагав від імені інших студентів зменшення лекцій «Біомеханіки» і збільшення «Мистецтва актора». Ця тема безперечно потребує подальшого розгляду [там само].

Згадуваний вище С. Бондарчук, відомий діяч «Березолу», починає працювати тому, що 1926 р. театр «Березіль» переїхав до Харкова; багато березильців беруть участь у мистецькому житті міста, і, безперечно, у театральній-педагогічній роботі. Це, зокрема, Г. Ігнатюк (декан у 1929–1934 рр.), Б. Тягно, В. Меллер, В. Василько, Л. Гаккебуш, Л. Дубовик, Д. Власюк, М. Крушельницький.

Безперечно, варто було б очікувати щеплення ними березильських принципів студентам. І передусім, не можна оминати проблему «перетворення». Недаремно, той же В. Галицький, який не належав до цієї школи, писав: «Особенно волновала нас проблема “перетворення” как метода режиссерской работы. Наши педагоги объясняли это каждый по-своему, от чего суть дела не очень-то прояснялась» [6, с. 183].

Що стосується творчої долі М. Верхацького як молодого митця, то слід згадати, що у 1928–1929 рр. він працював режисером Харківського робітничого театру «Нова культура» [9]. Що до початку роботи студента М. Верхацького в театрі «Березіль», то з цього приводу існують різночитання, але сам митець вважав, що його трудова співпраця з театром розпочалася 1926 р. [4, с. 108], хоча в офіційних документах зазначено 1929 р. [9]. Радше за все, в цей час (1926–1929) М. Верхацький захоплюється виставами «Березоля»; тоді ж відбувається виховання художнього смаку початківця, формуються його уявлення про завдання театрального мистецтва, що згодом і допоможе йому стати співробітником театру.

У режистабі театру «Березіль» митець навчався разом із Б. Балабаном, В. Вороновим, Л. Дубовиком та В. Складенком. Саме в цьому осередку він став, за словами Р. Черкашина, «довіреною людиною, неофіційним особистим секретарем Леся Курбаса» [19, с. 41].

Між тим, М. Верхацький залишався студентом інституту, який зазнав певних змін 1928 р. До навчального плану потрапили нові дисципліни, було оновлено педагогічний склад. Серед нових дисциплін – історія літератури (Габель), театральна етнографія (О. Білецький),

оформлення сцени (Магнер), ритміка, пластика, танок (Купферова), художнє читання для вокалістів та система виховання актора (Д. Грудина). Крім того, на факультеті почали викладати Я. Бортник (режисура), О. Загаров (система виховання актора), Альтшулер (оперовий клас), Нікольська (історія мистецтв) [17, с. 2].

Серед дуже важливих ініціатив керівництва інституту було відгалуження акторського відділу від режисерського. Цим питанням мав опікуватися Г. Ігнатович, якому доручили детально розробити навчальний план для акторів (час навчання – чотири роки) [там само]. Але Г. Ігнатович цього не зробив. Питання: чому? Про це ми довідуємось із статті ректора інституту Д. Грудини: «Совсем недавно нам пришлось познакомиться с “трудами” профессора Игнатовича, режисера и актера “Березиля” и одного из соратников Курбаса, работавшего сначала в Киевском, а потом в Харьковском музыкально-театральном институте. Этот, с позволения сказать, профессор насаждал весьма любопытную “систему актера” по Курбасу» [8, с. 33]. Як ми бачимо, Г. Ігнатович не міг подати цю роботу.

Серед інших нововведень вартий уваги семінар О. Білецького з історії театру і практичні заняття з Лесем Курбасом. Ми дізнаємося і про створення науково-дослідної лабораторії, функції якої реалізували чотири секції: дослідження глядача (проф. Чучмарьов), соціалістичного виховання (Світич), художнього колективного читання (Д. Грудина), а також секція, яку називали «філософсько-соціологічною» (Кручинін).

Упродовж двох останніх років навчання в інституті М. Верхацький працював у театрі «Березиль», про що згодом згадував: «Мені довелося протягом багатьох років (1926–1934) спостерігати, як Курбас створював вистави, чути (майже щоденно) його думки, виконувати як режисерові-лаборанту його доручення, часом секретарювати в режисерському штабі, вести практичні заняття у студії під керівництвом Олександра Степановича, бути присутнім при копіткій роботі Курбаса з режисерами театру над їхніми виставами, працювати над його особистим архівом, подорожувати з ним, відпочивати разом» [4, с. 108].

Вочевидь, можливість бути учасником театрального процесу «Березоля», спілкуватися з талановитими митцями, а особливо, з Ле-

сем Курбасом, не могла не позначитись на особистості М. Верхацького і його подальшій долі. Що стосується навчання, то на нього часу майже не вистачало, і це не могли не помітити його викладачі, про що свідчить один з протоколів інституту [18, с. 101], де окремим питанням розглядалася праця студента М. Верхацького в театрі «Березіль», і, як примітка, додавалось, що без дозволу керівництва інституту відбувалось направлення учбовою частиною студентів на практику до театру. Очевидно, М. Верхацький сприяв цьому процесу.

А між тим, у 1929–1930 роках за ініціативи групи студентів-випускників було створено виробничий театр під назвою «Молодар» (Молодий артист революції). Його мистецьким керівником стає декан драматичного факультету Г. Ігнатович. У репертуарі новоствореного театру – «Княжна Вікторія» Я. Мамонтова (режисер С. Бондарчук), так звана «Жовтнева програма» (режисерські роботи студентів), «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого (режисер В. Скляренко), «Шлак» В. Державіна (режисер М. Станіславський), «Бур'ян» за повістю А. Голловка (інсценізація і поставка С. Бондарчука). До новоствореного театрального колективу увійшло 27 студентів, зокрема, Микола Веселов, Ганна Грюнфельд, Григорій Давидів, Сергій Димніч, Мусій Дорошенко, Мотря Забрודה-Сидоренко, Олександр Іщенко, Кость Коваленко, Данило Лазуренко, Сергій Макарченко, Леся Мирошніченко, Яків Могила-Ліщанський, Антоніна Степанова, Ольга Шаревська, Петро Альтернацький, Михайло Покотило, Іван Шахівець, Олексій Яйло, Григорій Винниченко, Петро Хижняченко, Людмила Куриленко, Ганна Косаренко, Тетяна Нікітіна, Галина Стругалевич, Юрій Коваленко, Іда Гуфельд, Микола Станіславський [15, с. 47]. Заснування виробничого театру на базі Харківського музично-драматичного інституту відзначила театральна громадськість. Недаремно на виставу «Бур'ян» з'явилася досить позитивна рецензія Й. Шевченка під назвою «Увагу театральній молоді» [20]. Як бачимо, серед студентів були майбутні видатні діячі: режисер, заслужений діяч мистецтв Данило Лазуренко; народний артист України Михайло Покотило; засновник професійного театру ляльок у Харкові Іван Шахівець. Цікавим фактом є те, що при театральній майстерні відразу була створена драматургічна лабораторія, яка працювала над репертуаром для театру [13, с. 63].

У переліку учасників навчального театру «Молодар» прізвище М. Верхацького не значиться. Очевидно, М. Верхацький власні творчі амбіції сповна реалізовував у «Березолі». Саме 1929 р. при театрі «Березіль» відбулося відкриття драматичної студії, керівником якої був Лесь Курбас. На думку театрознавця Н. Єрмакової, «студія стала об'єктом постійного клопоту Л. Курбаса – він контролював і спрямовував усю роботу особисто» [11, с. 395]. Як свідчить тогочасна преса, драматична студія готувала акторів та режисерів театру і кіно, керівників театральної роботи у клубі [10, с. 79]. Фактично, навчальна програма драматичної студії дублювала програму театального інституту, адже тут також викладали постанову голосу, дикцію, історію театру, художнє читання, акробатику, ритміку, музичне виховання, костюм, маску, грим, систему виховання актора, режисуру [там само]. Окрім творчих дисциплін, вивчались і загальноосвітні предмети: українська мова, українознавство та іноземні мови. Педагогічний штат студії складався, передусім, з березильців, зокрема, режисерів Б. Балабана, Л. Дубовика, В. Скляренка, художника В. Меллера, актора М. Крушельницького, а також професорського складу театального інституту: О. Білецького, Я. Полфьорова, В. Юринця.

Виникає питання: навіщо було Лесю Курбасу дублювати театральний інститут? Частково відповідь ми знаходимо у В. Галицького, який риторично запитує: «Мы недоумевали, почему Лесь Степанович Курбас обходит институт, а возглавляют курсы его ученики, несущие лишь отраженный свет его таланта режиссера и педагога. Нам не приходило в голову, что Курбаса просто не пускают к нам. Вокруг него газеты уже создали тяжелую атмосферу, и диапазон его деятельности сокращался. Правда, его ученики были в своем большинстве интересными, ищущими людьми» [6, с. 189]. Вочевидь, це пов'язано із ставленням до нього Д. Грудини, а що стосується самого Верхацького, то не виникає сумніву, що його педагогічний досвід сформувався саме у цій студії.

З його інтересом до педагогіки пов'язано намагання вивершуватися в цьому плані, і саме для цього, вочевидь, М. Верхацький після закінчення інституту у 1930 р. продовжив навчання і всту-

пив до аспірантури Харківського музично-драматичного інституту (1930–1933) [9].

Одночасно відбуваються зміни в діяльності березільської студії. З дослідження театрознавця Г. Ботунової про розвиток театральної освіти у Харкові дізнаємось: «1930 р. на базі музичної профшколи й уже згадуваної драматичної студії при театрі “Березіль” було створено Харківський музично-театральний технікум. Технікум мав три відділи: акторський, балетний, вокально-музичний. Містився він на вул. Сумській, 34 (тоді – вул. К. Лібкнехта), мав денне і вечірнє відділення, 4-річний термін навчання. 1931 р. там навчався 251 учень (досить багато, як для технікуму) і підпорядковувався він Народно-му комісаріату освіти» [2]. Директором новоствореного навчального закладу стає саме М. Верхацький, який, до того ж, був керівником акторського курсу.

У технікумі працював зі студентами Лесь Курбас. Колишній студент технікуму, а згодом – декан драматичного факультету, Т. Ольховський згадував, що митець зібрав третій і четвертий курс, всіх студентів поділив на групи з трьох чоловік (2 хлопці і 1 дівчина) і дав завдання. Студенти працювали над уривком «Федри» Ж. Расіна. Потрібно було: «виконати уривок у плані реставрації – тобто зіграти його так, як колись його грали в часи класицистичного театру. <...> Закінчився показ усіх груп. Хвилюючись, ми чекали останнього слова від Курбаса. Він трохи помовчав, походжаючи, і промовив: “На жаль, завдання до кінця ніхто не виконав; найближчими до істини були виконавці групи під керуванням товариша Дробинського (тобто наша група), тому що в їх виконанні відчувався трагедійний пафос”» [14, с. 31].

М. Верхацький не обмежував себе лише педагогічною роботою, і у театральний сезон 1932–1933 року керував Харківським ТЮГом, і, одночасно, працював режисером театру «Веселий пролетар» [9], що є характерною рисою березільської школи. Оскільки і «Веселий пролетар», і Харківський ТЮГ є, по суті, продуктом діяльності «Березоля», тому не дивно, що така особистість, як М. Верхацький, продовжує творчу роботу в цих театрах.

Вочевидь, саме тому, що М. Верхацький естетично сформувався як березілець, був людиною високого морального духу, дозволи-

ло йому протиставити позицію аспіранта позиції ректора інституту Д. Грудини у дискусії, яка розгорнулася на шпальтах журналу «Радянський театр» [3; 7]. Ця ситуація потребує спеціального наукового дослідження. Протистояння було серйозним, принциповим, тому недаремно Д. Грудина у розгромній статті «Против “курбасовщины” в театре» [8] не забув згадати і М. Верхацького, де закинув йому: «Под громким названием “Диалектика на театре” печатал свои статьи “дежурный гений” “Березиля”, его актер М. Верхацкий, работавший режиссером Харьковского ТЮЗа именно тогда, когда художественным руководителем в нем работал профессор Игнатович. Читая курс своей “диалектики” работникам ТЮЗа, Верхацкий рассматривал, между прочим, науку Маркса–Энгельса–Ленина–Сталина лишь как определенную “философскую концепцию”. <...> По Верхацкому, советский театр как политическая организация должен помогать не только пролетариату, но и буржуазным группам, в частности, очевидно, националистам-контрреволюционерам, которых так старательно обслуживал “Березиль” под руководством Курбаса и при “ближайшем участии” Верхацкого» [8, с. 36]. Значною мірою, це був один із факторів, який спонукав М. Верхацького покинути Харків.

Що стосується долі театрального технікуму, то вона прямо пов'язана з долею Леся Курбаса. Про це згадує Т. Ольховський: «Через кілька днів після того, як його зняли, у нас у театральному технікумі відбулися збори колективу, на яких було засуджено “формалістичну і націоналістичну” діяльність Курбаса» [14, с. 33].

Ця історія мала продовження. Згодом Т. Ольховський писав: «восени 1934 р. мене запросили працювати в театральному училищі (колишньому муздрамтехнікумі) асистентом викладача майстерності актора, керівника III курсу режисера Шнейдермана. Але асистентом я попрацював недовго, бо мене призначили тимчасово керувати II курсом, який кинув напризволяще його колишній керівник Верхацький М. П., виїхавши, як я вже згадував, подалі від лиха в Узбекистан» [14, с. 36].

Висновки. Взнявши до уваги спогади Т. Ольховського, варто, однак, наголосити, що їх автор знає лише частину історії життя М. Верхацького, доля якого була доволі драматичною. Після арешту

Леся Курбаса, за словами М. Верхацького, він залишив театр «Березіль» за власним бажанням, але продовжував викладати в театральному технікумі, і в Харкові перебував до 1935 р., коли його призначили художнім керівником Дніпропетровського пересувного театру Української драми, де він працював протягом одного року [9].

Вдосконалення педагогічного таланту М. Верхацького відбувається вже не в Україні, а поза її межами. Йому довелося з 1936 по 1952 рр. жити в Узбекистані. І промовистий факт, що М. Верхацький був одним із ініціаторів створення Ташкентського театрального інституту і став його першим ректором, говорить сам за себе.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що і Харківський музично-драматичний інститут, і харківський період «Березолію» мали великий вплив на подальше становлення М. Верхацького – режисера і педагога. Більше того, харківський період в житті митця став визначальним у виборі професійно-творчих орієнтирів, тому цю тему більш детально буде розкрито у дисертаційному дослідженні.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Богдашевський Ю. «Дід». *Михайло Верхацький. 100. Київ : Проза, 2004. С. 178–181.*
2. Ботунова Г. Театральна освіта у Харкові: від драматичної школи до Національного університету (рукопис статті).
3. Верхацький М. Проти критики вигаданих помилок. *Радянський театр. 1931. № 5–6. С. 46–50.*
4. Верхацький М. Скарби великого майстра. *Михайло Верхацький. 100 ; упоряд. М. Лабінський. Київ : Проза, 2004. С. 108–128.*
5. Вітер В. Педагогічна майстерність М. Верхацького: режисерський аспект. *Науковий вісник Київського Національного університету театру, кіно і телебачення імені І. Карпенка-Карого. Вип. № 7. 2010. С. 312–324.*
6. Галицький В. Театр моеї юности. Л. : Искусство, 1984. 288 с.
7. Грудина Д. Стаканчик... «воїнствує»: «чесність» т. Верхацького. *Радянський театр. 1931. № 5–6. С. 51–58.*
8. Грудина Д. Против «курбасовщины» в театре. *Театр и драматургия. 1934. № 6. С. 30–36.*

9. Документи до біографії Верхацького М. П. Особовий листок з обліку кадрів, автобіографія, біографічна довідка. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України. Ф. № 1389. Оп. № 1. Спр. № 151. Арк. 8.
10. Драмстудія при театрі «Березіль». *Радянський театр. 1929. № 2–3.* С. 79.
11. Єрмакова Н. Березільська культура: історія, досвід. Нац. акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучасного мистецтва. Київ : Фенікс, 2012. 509, [2] с.
12. Михайло Верхацький. 100: дні і праця, листування, спогади сучасників ; [упоряд. М. Лабінський]. Київ : Проза, 2004. 240 с.
13. Могила П. Майстерня Молодар. *Радянський театр. 1929. № 2–3.* С. 63.
14. Ольховський Т. Згадуючи минуле: (Спогади) [машинопис]. Харків, 1984. Арк. 47. Зберігається в архіві О. Т. Ольховської.
15. Протоколи засідання комісії Харківського музично-драматичного інституту від 15 липня 1926 року про перегляд студентських справ та листування з ним з цього питання. Списки студентів Харківського інституту на 1926 та 1929 роки. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. № 166. Оп. № 6. Т. 4. Спр. № 6291. Арк. 60.
16. Протоколи і виписки з протоколів засідань Одеського і Харківського музично-драматичного інститутів та Харківського художнього технікуму. Пояснююча записка до навчального плану Межигірського художньо-керамічного технікуму на 1926–1927 рік та списки студентів, закінчивших Харківський муздрамінститут восени 1925 року та січні 1926 року (почато 23 березня 1926, закінчено 31 серпня 1927). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. № 166. Оп. № 6. Спр. № 476. Арк. 39.
17. Протоколи засідань предметових комісій Харківського музично-драматичного інституту і матеріали до них. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. № 166. Оп. № 6. Т. 4. Спр. № 6293. Арк. 45.
18. Протоколи засідань правління Харківського музично-драматичного інституту. Звіт ректора інституту Грудини про злиття Харківського музичного технікуму з музично-драматичним інститутом. Списки студентів Харківського музичного технікуму, які переводяться до інституту. Централь-

ний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. № 166. Оп. № 6. Т. 4. Спр. № 6299. Арк. 211.

19. Черкашин Р., Фоміна Ю. Ми – березильці: театральні спогади-роздуми. Київ : Акта, [2008]. 347 с.

20. Шевченко Й. Увагу театральній молоді. *Вісті ВУЦБК. 1929. 6 лип.*

REFERENCES

1. Bohdashevskiy Y. (2004). «Did» [«Grandfather»]. Mykhailo Verkhatskiy. 100. Kyiv : Proza, 178–181.

2. Botunova H. Teatralna osvita u Kharkovi: vid dramatychnoi shkoly do Natsionalnoho universytetu [Theatrical education in Kharkiv: from the drama school to the National University] (rukopys statti).

3. Verkhatskiy M. (1931). Protvy krytyky vyhadanykh pomylok [Against the critique of fictitious mistakes]. Radianskiy teatr. № 5–6. S. 46–50.

4. Verkhatskiy M. (2004). Skarby velykoho maistra [Treasures of the great master]. Mykhailo Verkhatskiy. 100 / uporiad. M. Labinskiy. Kyiv : Proza. 108–128.

5. Viter V. (2010). Pedagogichna maisternist M. Verkhatskoho: rehyserskiy aspekt [Pedagogical mastery of M. Verkhatsky: director's aspect]. Naukoviy visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. Karpenka-Karoho. Vyp. № 7. S. 312–324.

6. Halytskyi V. (1984). Teatr moiei yunosti [Theater of my youth] Leningrad : Iskusstvo. 288.

7. Hrudyna D. (1931). Stakanchyk... «voinstvuie»: «chesnist» t. Verkhatskoho [A glass ... “warriors”: “honesty” c. Verkhatsky]. Radianskiy teatr. № 5–6. 51–58.

8. Hrudyna D. (1934). Protiv «kurbasovshchiny» v teatre [Against “kurbasovshchina” in the theater]. Teatr i dramaturhiia. № 6. 30–36.

9. Dokumenty do biohrafii Verkhatskoho M. P.: osobovy lystok z obliku kadriv, avtobiohrafii, biohrafichna dovidka [Documents to the biography of Verkhatsky M. P.: personal sheet of personnel accounting, autobiography, biographical reference]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstv Ukrainy. F. № 1389. Op. № 1. Spr. № 151. 8 ark.

10. Dramstudiia pry teatri «Berezil» (1929). [Drama Studio at Berezil Theater]. Radianskiy teatr. № 2–3. 79.

11. Yermakova N. (2012). Berezilska kultura: istoriia, dosvid [Berezil culture: history, experience]. Nats. akad. Mystetstv Ukrainy, In-t problem suchas. mystetstva. Kyiv : Feniks. 509, [2].

12. MykhailoVerkhatskyi. 100: Dni i pratsia. Lystuvannia. Spohady suchasnykiv. (2004). [Michael Verhatsky. 100: days and work, correspondence, memoirs of contemporaries] / [uporiad. M. Labinskyi]. Kyiv : Proza. 238.

13. Mohyla P. (1929). Maisternia Molodar. [Workshop Molodar]. Radianskyi teatr. № 2–3. 63.

14. Olkhovskiy T. (1984). Zghaduiuchy mynule: (Spohady) [mashynopys]. [Remembering the Past: (Memoirs)]. Kharkiv. Ark. 47. Zberihaietsia v arkhivi O. T. Olkhovskoi.

15. Protokoly zasidannia komisii Kharkivskoho muzychno-dramatychnoho instytutu vid 15 lypnia 1926 roku pro perehliad studentskykh sprav ta lystuvannia z nym z tsoho pytannia. Spysky studentiv Kharkivskoho instytutu na 1926 ta 1929 roky [Protokol of the meeting of the Kharkiv Music and Drama Institute commission dated July 15, 1926, on reviewing student correspondence and correspondence with him on this issue. Lists of students of the Kharkiv Institute for 1926 and 1929 years]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstv Ukrainy. F. № 166. Op. № 6 T. 4. Spr. № 6291. Ark. 60.

16. Protokoly i vypysky z protokoliv zasidan Odeskoho i Kharkivskoho muzychno-dramatychnoho instytutiv ta Kharkivskoho hudozhnoho tekhnikumumu. Poiasniuiycha zapyska do navchalnoho planu Mezhyhirs'koho khudozhno-keramichnoho tekhnikumumu na 1926–1927 rik ta spysky studentiv, zakinchyvshykh Kharkivskiy muzdraminstytut voseny 1925 roku ta sichni 1926 roku (pochato 23 bereznia 1926, zakincheno 31 serpnia 1927) [Protocols and extracts from the minutes of the meetings of the Odessa and Kharkiv musical-drama institutes and the Kharkiv Art College. Explaining the note to the curriculum of the Mezhygirs'k Art and Ceramics College in 1926–1927 and the lists of students who graduated from the Kharkiv Music and drama institute in the autumn of 1925 and January 1926 (begun March 23, 1926, completed August 31, 1927)]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstv Ukrainy. F. № 166. Op. № 6. Spr. № 476. Ark. 39.

17. Protokoly zasidan predmetovykh komisii Kharkivskoho muzychno-dramatychnoho instytutu i materialy do nykh [Protocols of meetings of the Subject Committees of the Kharkiv Music and Drama Institute and their materials].

Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury I mystetstv Ukrainy. F. № 166. Op. № 6. T. 4. Spr. № 6293. Ark. 45.

18. Protokoly zasidan pravlinnia Kharkivskoho muzychno-dramatychnoho instytutu. Zvit rektora instytutu Hrudyny pro zlyttia Kharkivskoho muzychnoho tekhnikumu z muzychno-dramatychnym instytutom. Spysky studentiv Kharkivskoho muzychnoho tekhnikumu, yaki perevodiatsia do instytutu [Protocols of the meetings of the board of the Kharkiv musical-drama institute. The report of the rector of the institute Grudina about the merger of the Kharkiv Musical college with the Musical and Drama Institute. Lists of the students of the Kharkiv Musical college, which are transferred to the institute]. Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury I mystetstv Ukrainy. F. № 166. Op. № 6. T. 4. Spr. № 6299. Ark. 211.

19. Cherkashyn R., Fomina Y. (2008). My – bereziltsi: teatralni spohady-rozdumy. [We are berezilians: theatrical memories, reflections]. Kyiv : Akta. 347.

20. Shevchenko Y. (1929). Uvahu teatralnii molodi [Attention to theatrical youth]. Visti VUTSVK. 6 lyp.